

Komen, 15.9.2028

Prelepa je primorska zemlja, prepojena z biseri in krvjo ...

Spoštovani gospe in gospodje, tovarišice in tovariši, Primorke in Primorci.

Prelepa je primorska zemlja – naše doline, ki so čisto posebne in imajo duh po svežini in mladosti, naš Kras, ki diši po kamnu in divjem brstanju, naše kristalno čiste reke – naj s pesnikom opevamo lepoto Soče? In prelepe so naše mogočne gore, morda zato ker jih je oškropila naša srčna kri, tista, ki je bila prelita v Doberdobo in na Soški fronti ...

Tako lepa je naša dežela, da so me pred časom na italijanski vsedržavni televizijski mreži RAI zaprosili, naj pripravim vrsto prispevkov o njej. In veste, kaj so gledalci od Lombardije do Sicilije videli? Najprej Pot miru, tragično vojno traso, ki zdaj v skupni bolečini spomina združuje dve državi, potem Tolminska korita, in še cerkvico na Javorci, pa Drežnico s Krnom, jamo Vilenico, vasico Rut nad Baško grapo. In prav ta grapa je bila ena od zibelk partizanskega boja, pa tudi prvega organiziranega protifašističnega upora v Evropi, tajne organizacije TIGR, katerega eden od ustanoviteljev je bil primorski rojak s Tolminskega Zorko Jelinčič.

Jaz sem njegov sin. Moj oče je bil leta 1945 poslan kot partizanski poverjenik za kulturo – danes bi rekli minister – v Trst, da bi tam organiziral slovensko narodno osveto, kot so tedaj temu pravili. Niti za trenutek ni okleval, saj je vedel, katera je njegova dolžnost, pa čeprav se je pravkar vrnil iz dolgoletnega zapora. Po ustanovitvi TIGRa na Nanosu je bil namreč kot voditelj organizacije aretiran ob bazoviških streljih leta 1930. Prestal je devet let ječe, od katerih tri stroge samice in tri leta konfinacije, potem pa že bolan poiskal pot v partizane. A ostal je živ, kljub ricinusovemu olju, ki ga je bil primoran piti.

Takoj se je lotil dela v Trstu, mestu, na katerega je bil Ivan Cankar zelo navezan. Tam je imel Cankar svoje zadnje predavanje – *Očiščenje in pomlajenje* – na katerem je izrekel znameniti stavek, *Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča*, in kot nas je spomnil Matjaž Kmecl, je s Trstom mislil na vso Primorsko. In ni bilo lahko orati ledine v mestu v zalivu po fašističnem razdejanju, a sam lahko kot tržaški Slovenec ponosno zatrdim: *Uspelo mu je – mi smo še vedno tu!*

Antifašistično delovanje se je na Primorskem pred in med vojno uveljavilo plebiscitarno, tudi duhovniki so podprli narodnoosvobodilne ideale, narodna izdaja tu ni prodrila, razen v redkih izjemah. Zorko Jelinčič recimo piše v svojih spominih z naslovom *Pod svinčenim nebom*, kako so se morali v domači vasi na Cerkljanskem izogibati fašističnega

ovaduha, ki je svoj umazani posel opravljal zaradi občutka manjvrednosti. Torej izdaja zaradi majave psihe in ohranitve ekonomskih privilegijev in ne iz ideoloških ali celo verskih razlogov, kot danes trdijo tisti, ki hočejo vzporejati revolucijo s partizanskim gibanjem in tako brisati ideale narodnoosvobodilnega boja.

Nekateri mi še danes pravijo, 'lahko vam na Primorskem, saj morate biti narodno zavedni, ko pa so vam zažgali Narodni dom in uničili vse kar je bilo slovenskega'. Taki stavki so skregani z logiko, saj brez upora ne bi imeli svojega jezika, in bi bili torej zbrisani kot narod, pa ne samo na Primorskem! Ponosni moramo biti na ta boj, ker se je tedaj slovenski narod izoblikoval kot zgodovinska osebnost. Prej smo bili v Evropi malo poznani in cenjeni, preko NOB-ja pa smo postali mednarodni subjekt, ki si je zgradil trdno identiteto in nato, ko je dozorel čas, svojo državo. A iz osrednje Slovenije piha zadušljiv veter potvarjanja resnice, kdo je bil med vojno okupator, ki se mu je bilo treba iz moralne dolžnosti upreti, in kdo je bil tisti, ki je z okupatorjem sodeloval.

Prav zato moramo biti budni pred hinavskim dviganjem glave novega fašizma v obliki rehabilitacije narodne izdaje. Ker ko prek televizijskih ekranov slišiš, da smo v Sloveniji imeli kolaboracijo, a le med komunisti in boljševiki in da je bilo zločinsko udinjanje okupatorju domoljubno dejanje, se vprašaš, če smo morda že dosegli dno. A do zavedne Primorske ta zadah ni segel. Zato smo lahko ponosni na to našo deželo, ki ima dve značilnosti: trdno narodno zavest in uporni duh.

In prav **upor** je prva odlika primorskega človeka od kmečkih puntov dalje. Saj je naravno: kjer je kruh trd, je čut za pravičnost močnejši. Upor je človekova nuja in ni potrebno, da kličem na pomoč starogrške filozofe, pa Sartra in Camusa, ki je v *Upornem človeku* samozavestno zapisal: *Jaz se upiram, zato obstajam*. Zavest upora je zavest dostojanstva. Upreti se moramo strastem oblasti po vojni in prevladi, po anesteziji naših možganov, po želji, da bi nas posadili na drveči vlak, da ne bi videli lepote okrog sebe in nas potem obračali po mili volji kot vrtavke. Vsi veliki ljudje so bili uporniki.

In naposled: vsi veliki ljudje so bili **junaki**, in tudi teh imamo na Primorskem veliko. A vendar imamo večkrat problematičen odnos do njih. Primorci smo zalagali slovenski narod z vrsto legendarnih osebnosti, nismo pa znali izkoristiti priložnosti, da bi se z njimi postavili. Saj imamo gverilca Danila Zelena, uradno sovražnika številka ena fašistične Italije z vrtoglavo visoko tiralico, in Ferda Kravanjo ter Justa Godniča, pa nesojenega atentatorja na Benita Mussolinija v Kobaridu leta 1938 Franca Kavsa, ki ga je hotel v konfinaciji bodoči italijanski

predsednik Sandro Pertini spoznati kot znamenitega '*človeka z dinamičnim pasom*', in še filozofa in alpinista Klementa Juga, ki si je zadal nalogo, da prehitel Nemce v osvajanju naših najpomembnejših sten, in še bi lahko našteval.

A tudi o teh junakih komaj in šepetajoče govorimo in jim posvečamo dosti manj opomnikov, kot bi si zaslužili. Menda se otepamo naših herojev, ker ne spadajo v nobeno politično ali sektaško opcijo, temveč le med narodnjake, idealiste in etične ljudi.

Zato pa imamo kralja Matjaža, ki spi, spi, spi in se nikoli ne prebudi, niti s kanonadami, veselega pretepača Martina Krpana, lepo Vido, ki jo meni nič tebi nič odpelje črn zamorc neznan kam, pa tudi zafrustriranega proletarca hlapca Jerneja, ki naj bi si raje, kot da bi popival po gostilnah, prebral Karla Marxa ali vsaj delovno pogodbo.

Primorska je dežela na meji romanskega, germanskega in slovanskega sveta in je torej podvržena velikim migracijskim tokovom. Vselej smo občutili trd vsakdanji kruh, in vemo, kaj pomeni biti begunec in migrant, saj so nas še med fašizmom razselili na vse vetrove.

Migrante srečujem vsak dan v Borštu – gozdiču nad Kolonjo na obronkih tržaškega Krasa, kjer bivam. Med njimi se čutim varnega. Prvič, ko sem naletel nanje, sem plaho iskal poteze njihovih obrazov in ugotovil, da nisem sposoben prepoznati, od kod prihajajo. Potem so mi povedali, da so s Šri Lanke, iz Sirije, Egipta, Bangladeša, Pakistana ...

Mnogo potujem po svetu, v vseh teh državah sem že bil, v Pakistanu celo več mesecev na alpinističnih odpravah, pa so mi bili njihovi obrazi še vedno tuji. Potujem, da bi se zoperstavljal ignoranci nepoznavanja človekovega srca in opažam, da so mi ljudje dosti več dali, kot sem jim dal jaz. Saj so ljudje največje bogastvo tega sveta, kot je že zapisal prvi zgodovinar starega veka in novega časa Herodot.

In tako sem se zagledal v njihove velike oči in v njih videl neizmeren obup. Vprašal sem jih, kaj potrebujejo, razlagali so mi, da nekaj ali nekoga čakajo in me prosili, veste kaj: kokakolo. In ko sem jim jo prinesel, sem začutil, da si kot vsa živa bitja želijo prijazne besede, naklonjenosti, nasmeha. In razlagali so mi, da so jim tolikokrat zabrusili, naj gredo domov, ker da kradejo delo domačinom, jaz pa sem se spomnil, da je bil dolgo tudi v Trstu paradni konj rasistične desnice sovraštvo do Slovencev, češ da krademo delo 'avtohtonim' prebivalcem.

Ne pljuvajmo po nesrečnežih! Ne pozabimo, da smo tudi mi odhajali v Avstralijo, v Argentino, v Cleveland in so drugi pljuvali po nas!

Pregovor pravi, da ko zapiha veter sprememb, nekateri gradijo mline na veter, drugi pa zidove. Zidove gradijo šibke družbe. Saj so bile vse močne družbe tolerantne do priseljencev, moralno šibke pa so jih

zavračale. Hočemo res spadati med moralno šibke? Med ljudi brez dostojanstva?

Pa tudi papež Frančišek je jasno povedal, da so migranti njegovi bratje in da je naša dolžnost jim pomagati. Citiral je Sveto pismo, evangelij po Mateju, iz *Sodbe ob koncu časov: Tujec sem bil in me niste sprejeli, nag sem bil in me niste oblekli*.

Primorci smo vselej bili begunci in migranti, zato v taki prisilni ponižnosti ne poznamo maščevalnosti. Kot je povedal prvi predsednik poveljne partizanske uprave na Primorskem Francè Bevk, je naše maščevanje narodova osveta – danes bi rekli kultura. Ker brez kulture se vsi zadovoljimo z drobtinami, ker mislimo, da je to največ, kar si zaslužno. Brez kulture ni dostojanstva in nas zato lahko manipulirajo, in v končni posledici, brez kulture ni svobode. In koliko kulturnikov je zraslo na naši trdi zemlji: Srečko Kosovel, Alojz Gradnik, Vladimir Bartol, Alojz Rebula, Boris Pahor, a meni misel zdaj poleti nekam v bližino, v Ponikve, k Cirilu Zlobcu, velikemu pesniku, ponosnemu Slovencu, predvsem pa pokončnemu človeku. Preveč sem odlašal z obiskom in je medtem že odšel med legende.

Ob koncu še svetlejša misel. Marsikdo se z nostalgijo sprašuje, ali kdo sploh še poje partizanske pesmi. Mi jih pojemo, tukaj in zdaj, jih nosimo v srcu, grlih in spominu, ko pa so simbol našega boja za svobodo, našega optimizma, naše prihodnosti. Saj je navsezadnje tudi naša himna *Vstajenje Primorske* partizanska pesem: napisal jo je partizan Lev Svetek-Zorin na svojem komisarskem obhodu s pogledom na Vipavsko dolino, uglasbil pa partizan Rado Simoniti. In prav je tako. Tedaj je Primorska z dvignjeno glavo korakala v nov čas. Saj je tudi danes tako! Danes je na Primorskem lep dan, jutri bo še lepši...